

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
Національний авіаційний університет

## ЕКОНОМІКА ОРГАНІЗАЦІЇ

Методичні рекомендації  
до виконання лабораторних робіт  
та самостійної роботи для студентів  
спеціальності 8.18010018  
«Адміністративний менеджмент»

Київ 2015

УДК 378.147.88:658(076.5)  
ББК У291.21я7  
Е457

Укладачі: *І. В. Барановська, Н. Г. Чайка, В. М. Юдка*

Рецензент *к.т.н., доцент А. М. Овсянкін*

*Затверджено методично-редакційною радою Національного авіаційного університету (протокол № 1/14 від 13.02.2014 р.).*

**Економіка організації:** методичні рекомендації до виконання лабораторних робіт та самостійної роботи / уклад.: І. В. Барановська, Н. Г. Чайка, В. М. Юдка. – К. : НАУ, 2015. – 60 с.

Методичні рекомендації містять теми та завдання для виконання лабораторних робіт, приклади розв'язування задач, завдання до самостійної роботи, список рекомендованої літератури.

Для студентів спеціальності 8.18010018 «Адміністративний менеджмент».

ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ .....	5
<b>Модуль 1. СИСТЕМНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)</b> .....	7
Лабораторна робота 1. Продуктивність праці і резерви її підвищення. Визначення зарплати .....	7
Лабораторна робота 2. Маркетингова діяльність в організації (підприємстві, установі).....	16
Лабораторна робота 3. Цінова політика в організації (підприємстві, установі).....	18
Лабораторна робота 4. Зовнішньоекономічна діяльність в організації (підприємстві, установі) .....	22
<b>Модуль 2. КАПІТАЛ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)</b> .....	23
Лабораторна робота 5. Інтенсифікація і показники використання основних фондів .....	23
Лабораторна робота 6. Склад, структура і кругообіг оборотного капіталу .....	27
Лабораторна робота 7. Поняття про інформаційну економіку та напрями її розвитку .....	32
Лабораторна робота 8. Використання інформаційних технологій в управлінні організацією .....	33
<b>Модуль 3. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)</b> .....	34
Лабораторна робота 9. Собівартість продукції чи послуги .....	34
Лабораторна робота 10. Кошторис витрат, класифікація статей калькуляції .....	37

Лабораторна робота 11. Бухгалтерський облік, фінансова звітність, податковий облік .....	43
Лабораторна робота 12. Методичні підходи до вибору інструментарію розрахунку ефективності .....	47
Лабораторна робота 13. Економічний ефект і питання ціноутворення. Показники економічної ефективності .....	51
Лабораторна робота 14. Порівняльний аналіз основних методів кількісної оцінки ризику .....	55
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....</b>	<b>57</b>

## ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Курс «Економіка організації», належить до міждисциплінарної інтегративної частини циклів економічних та гуманітарних дисциплін, завдання яких – загальнокультурна, світоглядна та методологічна підготовка менеджерів. Відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти України вказаний курс викладається при підготовці магістрів за спеціальністю специфічних категорій 8.18010018 «Адміністративний менеджмент» кваліфікації 1475.4 «Менеджер (управитель) з адміністративної діяльності».

Основною метою вивчення курсу «Економіка організації» є надання студентам теоретичних та практичних знань з питань особливостей здійснення економічної діяльності організацій (підприємств, установ), достатніх для виконання задач діяльності фахівців з адміністративного менеджменту. Навчальний матеріал дисципліни структурований за модульним принципом і складається з трьох навчальних модулів у контексті отримання уявлення про системні основи економіки організації (підприємства, установи), ознайомлення з організаційно-економічними факторами її успішного функціонування, опанування базового інструментарію визначення засобів підвищення ефективності економічної діяльності організації.

У результаті вивчення дисципліни «Економіка організації» студенти повинні набути навичок та вмінь, що дозволять у складі апарату управління (групи фахівців):

- здійснювати сценарне планування на основі висновків аналізу діяльності організації, маркетингових досліджень та стратегії її розвитку;

- формувати програми діяльності організації, обґрунтовувати вибір найбільш доцільних її форм діяльності на підставі маркетингового підходу з урахуванням особливостей функціонування різних галузей;

- визначати шляхи адаптації діяльності організації до зовнішніх умов на основі впровадження раціональних форм організації виробництва;

- здійснювати аналіз та розрахунок основних економічних показників використання капіталу організації;

- визначати засоби підтримки раціональної структури та збалансованості поєднання усіх ресурсів організації;
- здійснювати контроль операцій процесу виробництва (обслуговування) та рівня запасів і своєчасного поповнення ресурсів на основі вимог галузевої технології;
- визначати засоби збалансування надходження та ефективного використання усіх ресурсів, виявляти та усувати відхилення у процесі діяльності організації;
- на основі даних статистичної звітності та бухгалтерського обліку з основних господарських операцій оцінювати виробничо-економічний потенціал організації, визначати обсяги діяльності та динаміку розвитку;
- здійснювати планування діяльності з урахуванням галузевих особливостей і макроекономічних прогнозів на основі результатів аналізу виробничо-економічного потенціалу організації;
- формувати програми діяльності організації, визначати найбільш економічні форми діяльності організації на підставі маркетингового підходу з урахуванням особливостей фінансових показників у різних галузях.

Значне місце в системі підготовки менеджерів посідають лабораторні заняття як інструмент формування навичок і вмінь з використання інструментарію досліджень, необхідних для виконання функціональних обов'язків у майбутній професійній діяльності.

Лабораторні заняття проводяться з метою деталізації знань, які отримані на лекціях та допомагають опрацюванню навичок для майбутньої професійної діяльності.

Структура лабораторних занять переважно складається з наступних видів навчальних дій: попередній контроль засвоєння теоретичних знань; розв'язування задач та їх обговорення; виконання контрольних завдань, їх перевірка й оцінювання.

Знання та вміння, отримані під час вивчення навчальної дисципліни «Економіка організації» дозволять майбутнім керівникам, незалежно від спеціалізації і кола функціональних обов'язків, поглибити фундаментальні знання, закріпити професійні вміння і навички управлінської діяльності, опанувати досвід творчої і дослідної діяльності щодо вирішення нових проблем.

# Модуль 1. СИСТЕМНІ ОСНОВИ ЕКОНОМІКИ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)

## Лабораторна робота 1

### ПРОДУКТИВНІСТЬ ПРАЦІ І РЕЗЕРВИ ЇЇ ПІДВИЩЕННЯ. ВИЗНАЧЕННЯ ЗАРПЛАТИ (2 год)

**Мета:** здійснювати розрахунки для оцінки рівня продуктивності праці і визначення резервів її підвищення.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Розв'язання задач.

#### Питання для перевірки засвоєння теоретичних знань

1. Показники і методи вимірювання продуктивності праці.
2. Принципи диференціації заробітної плати.
3. Форми і системи заробітної плати.
4. Формування фонду заробітної плати.

#### Задачі для розв'язання

**Задача 1.** У звітному році трудомісткість виробничої програми підприємства склала 1778000 нормо-год. Передбачається, що в наступному році у зв'язку з певними ускладненнями щодо випуску продукції її загальна трудомісткість має збільшитися на 11 %. Очікується, що річний фонд робочого часу одного робітника, який становив у звітному році 1785 нормо-год, за рахунок скорочення внутрішньозмінних простоїв має збільшитися приблизно на 6 %, а передбачуване виконання норм виробітку кожним робітником, що дорівнювало в середньому за звітний рік 112 %, – на 5 %.

**Завдання:** визначити необхідну чисельність виробничих робітників-відрядників.

**Задача 2.** До новопризначеного провідного менеджера зі збуту продукції підприємства, що виробляє високоякісні товари, від 30 працівників зовнішньої збутової служби, які здійснюють продаж у кількох областях України, почали надходити скарги на

перевантаження роботою, оскільки вони мають здійснювати занадто багато відвідувань на обслуговувані ними оптові і роздрібні торговельні фірми. Кількість щорічних відвідувань торговельних фірм цими працівниками наведено в табл. 1.

**Завдання:** перевірити спрощеним методом чи достатньо працівників у зовнішній збутовій службі підприємства за умови, що один торговий агент (продавець) щодня може відвідати 8 торговельних фірм різного класу, а кількість робочих днів становить 210 на рік.

*Таблиця 1*

**Кількість торговельних фірм та їх щорічних відвідувань працівниками зовнішньої збутової служби підприємства**

Вид торгівлі	Клас торговельної фірми	Кількість обслуговуваних торговельних фірм	Кількість відвідувань торговельних фірм за рік
Оптова	Клас А	100	24
	Клас В	200	12
	Клас С	300	6
Роздрібна	Клас А	1000	12
	Клас В	2000	8
	Клас С	3000	6

**Задача 3.** Для вивчення морально-ділових якостей трудового колективу підприємства було проведено анкетне опитування його працівників з виокремленням їх таких характеристик (якостей), як: 1) вимогливість; 2) готовність до взаємодопомоги; 3) грамотність; 4) доброзичливість; 5) енергійність; 6) ретельність; 7) самостійність; 8) скромність; 9) справедливість; 10) сумлінність; 11) щирість. Одержані результати анкетного опитування працівників наведено в табл. 2.

**Завдання:** на підставі результатів анкетного опитування:

- 1) розрахувати загальну і середню суму місць за кожною виокремленою морально-діловою характеристикою працівників;
- 2) визначити морально-ділові характеристики, що посіли, внаслідок анкетного опитування, три перші та три останні місця, тобто відповідно перше, друге і третє та дев'яте, десяте і одинадцяте;



3) знайти розрахунковий коефіцієнт ціннісно-орієнтаційної єдності трудового колективу і порівняти його з прийнятним (мінімально потрібним) рівнем, що перевищує 0,5.

Таблиця 2

**Результати анкетного опитування працівників**

Порядковий номер працівника	Місце, яке внаслідок анкетного опитування посіла										
	вимогливість	готовність до взаємодопомоги	грамотність	доброзичливість	енергійність	ретельність	самостійність	скромність	справедливість	сумлінність	щирість
1	4	6	11	2	8	3	10	7	9	1	5
2	1	10	5	7	2	9	4	11	6	3	8
3	3	9	4	7	5	2	11	10	6	1	8
4	1	9	7	2	8	4	10	11	5	3	6
5	5	4	10	6	7	3	2	11	8	1	9
6	6	11	10	8	3	2	1	9	7	4	5
7	1	11	6	8	4	3	7	10	5	2	9
8	2	10	11	9	5	1	3	6	7	4	8
9	3	8	11	9	6	1	2	10	5	4	7
10	3	6	11	8	5	2	4	10	9	1	7

**Задача 4.** Для вивчення привабливості праці для працівників підприємства було проведено анкетне опитування з виокремленням таких її характеристик, як: 1) визнання і схвалення роботи; 2) високий ступінь відповідальності; 3) добрі шанси просування по службі; 4) добрий зарібок; 5) оплата праці залежно від її результатів; 6) робота, що вимагає творчого підходу; 7) робота, що сприяє розвитку здібностей людини; 8) робота, яка дозволяє думати самостійно; 9) складна і важка робота; 10) цікава робота. Результати такого анкетного опитування працівників наведено в табл. 3.

**Завдання:** на підставі результатів анкетного опитування визначити:

1) загальною і середню суму місць за кожним соціально-економічним показником, виокремленим для оцінки привабливості праці;

2) показники, які поставили працівники під час анкетного опитування відповідно на перші та останні три місяці (за найбільшою кількістю голосів);

3) розрахунковий коефіцієнт привабливості праці.

Таблиця 3

**Результати анкетного опитування працівників**

Порядковий номер працівника	Порядковий номер показника і місце, яке він посів (від 1 до 10) у процесі анкетного опитування									
	1-й	2-й	3-й	4-й	5-й	6-й	7-й	8-й	9-й	10-й
1	3	5	10	9	6	2	4	7	8	1
2	10	2	4	6	3	9	7	8	1	5
3	10	5	4	6	1	9	7	8	2	3
4	10	2	7	8	3	9	1	6	4	5
5	2	5	3	8	10	9	7	6	1	4
6	3	5	10	9	8	2	4	6	7	1
7	4	8	1	2	3	10	5	7	6	9
8	4	8	1	2	3	10	5	7	6	9
9	4	8	1	2	3	10	5	7	6	9
10	4	7	1	3	5	8	9	10	6	2

**Задача 5.** Модель оцінки потенційних чи реальних управлінських здібностей менеджерів передбачає визначення якостей особистості за конкретними характеристиками: 1) ділові (освіта, знання і досвід діяльності); 2) здібність (організаційний талант, здатність виконувати даний вид роботи); 3) культура, освіченість та ерудиція, чесність і порядність; 4) характер (воля, активність, самостійність, обов'язковість, оперативність, піклування про підлеглих, уміння сприймати критику, визнавати свої помилки); 5) темперамент (меланхолік, сангвінік, флегматик, холерик); 6) спрямованість власних інтересів (матеріальна, соціальна, духовна); 7) віковий ценз (молодий, середній, похилий вік); 8) здоров'я (добре, задовільне, погане).

Кожна якість особистості оцінюється за п'ятибальною системою за таких умов: якість відсутня – 1 бал; якість виявляється дуже рідко – 2 бали; якість виявляється не сильно і не слабко – 3 бали; якість виявляється часто – 4 бали; якість виявляється систематично – 5 балів.

Можливий варіант оцінки ділових якостей менеджера виробничого підприємства наведено в табл. 4.

**Завдання:**

– розрахувати інтегральний показник (бальний коефіцієнт) ділових якостей менеджера.

– визначити ділові якості менеджера, враховуючи, що за вагомістю якостей мінімальне значення інтегрального показника дорівнює 49, середнє – 147 і максимальне – 245 балів.

*Таблиця 4*

**Експертна оцінка ділових якостей менеджера підприємства за п'ятибальною системою**

Експерт	Порядковий номер ділових якостей менеджера, бали							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1-й	4	3	3	2	4	3	5	4
2-й	4	3	4	2	4	3	5	4
3-й	5	2	4	3	4	3	4	4
4-й	5	2	3	2	5	3	5	5
5-й	4	3	4	2	4	2	5	5
Вагомість якості	10	7	4	8	3	3	6	8

**Задача 6.** Два виробничі підприємства у звітному році досягли помітного збільшення обсягу виробництва продукції за умови незначного збільшення чисельності працівників.

**Завдання:** на підставі наведених вихідних показників (табл. 5) виявити ступінь впливу зміни чисельності працівників на приріст обсягу виробництва продукції на кожному підприємстві.

*Таблиця 5*

**Обсяги товарної продукції і чисельність працівників на виробничих підприємствах у звітному році**

Показник	Підприємство 1		Підприємство 2	
	план	факт	план	факт
Обсяг товарної продукції, тис. грн.	11800	12900	9600	10800
Чисельність працівників, осіб	428	442	350	358

**Задача 7.** Середньооблікова чисельність працівників корпорації у звітному році становила 2300 осіб. Впродовж року було звільнено

за власним бажанням 295 осіб, за порушення трудової дисципліни – 50 осіб.

**Завдання:** визначити втрати корпорації від плинності кадрів і зменшення обсягу виконаних робіт з цієї причини, якщо середньоденний виробіток одного працівника склав 120 гривень, фактична кількість робочих днів у звітному році дорівнювала 230, а середня кількість робочих днів одного працівника до звільнення – 116.

**Задача 8.** За звітний період на підприємстві зросли обсяги виробництва продукції та збільшено чисельність працівників у одному з підрозділів (табл. 6).

**Завдання:** визначити абсолютний і відносний приріст виробництва продукції за рахунок підвищення продуктивності праці та збільшення чисельності персоналу по кожному підрозділу та підприємства в цілому.

Таблиця 6

**Заплановані і фактичні показники обсягу продукції та чисельності персоналу виробничих підрозділів**

Підрозділ	Обсяг товарної продукції, тис. грн.		Чисельність персоналу, чол.	
	план	факт	план	факт
Перший	5420	5950	135	145
Другий	6100	6380	148	148

**Задача 9.** Середньооблікова чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємстві у звітному році склала 250 чоловік, випуск товарної продукції – 2557 тис. грн. У розрахунковому році обсяг товарної продукції має становити 2680 тис. грн., а продуктивність праці підвищиться на 6 %.

**Завдання:** визначити:

- 1) рівень продуктивності праці у звітному і розрахунковому роках;
- 2) чисельність промислово-виробничого персоналу, очікувану в розрахунковому році.

**Задача 10.** На промисловому підприємстві передбачається здійснити заходи технічного та організаційного характеру, які мають вплинути на підвищення продуктивності праці.

**Завдання:** визначити можливе підвищення продуктивності праці за рахунок окремих чинників (табл. 7).

Таблиця 7

**Вихідні показники для розрахунку можливого підвищення  
продуктивності праці на підприємстві «Верховина»**

Показник	Одиниця виміру	Звітний рік	Розрахунковий рік
Випуск продукції	тис. грн.	9200	×
Чисельність персоналу	осіб	1450	×
Структура чисельності персоналу			
– робітники	%	75	×
– спеціалісти, службовці	%	25	×
Очікуване збільшення випуску продукції	%	×	3
Очікуване вивільнення робітників внаслідок впровадження нової техніки і технології	осіб	×	42
Скорочення чисельності спеціалістів і службовців за рахунок упровадження нової оргструктури управління	%	×	5

**Задача 11.** Визначити фактичне підвищення продуктивності праці за звітний місяць за показниками виробітку і трудомісткості продукції на малому підприємстві. Вихідні дані для розрахунків наведено в табл. 8.

**Завдання:** визначити підвищення продуктивності праці за показниками виробітку і трудомісткості продукції.

Таблиця 8

**Очікувані і фактичні показники обсягу та трудомісткості продукції  
МП за звітний місяць**

Показник	Одиниця виміру	Значення показника	
		очікуване	фактичне
Обсяг продукції	штук	2000	2200
Трудомісткість продукції	людино-змін	400	420

**Задача 12.** Трудомісткість виробничої програми на підприємствах А, Б, В і Г, що входять до складу виробничо-торговельного об'єднання, у звітному році за окремими видами продукції становила відповідно 6500, 5200, 4500 і 3800 тис. нормо-год. У наступному за звітним році внаслідок здійснення технічних та організаційних заходів

передбачається знизити трудомісткість виробничої програми відповідно на 450, 310, 240 і 220 тис. нормо-год.

**Завдання:** оцінити динаміку продуктивності праці на основі зниження трудомісткості продукції шляхом розрахунку відсотку збільшення виробітку продукції (на одного працівника) внаслідок зниження її трудомісткості по кожному підприємству і виробничо-торгівельному об'єднанню в цілому.

**Задача 13.** Місячний колективний заробіток виробничої бригади, що працює за спільним нарядом, складає 8813 грн. Розподіл колективного заробітку між членами бригади здійснюється пропорційно до відпрацьованого часу і коефіцієнта трудової участі (КТУ). Перший робітник відпрацював у розрахунковому місяці 18 днів, другий – 20, третій – 22. Визначені попередньо КТУ відповідно становили 0,9, 1,0 і 1,1.

**Завдання:** розрахувати місячну заробітну плату, яку має одержати кожний член бригади.

**Задача 14.** Висококваліфікований робітник п'ятого розряду протягом розрахункового місяця відпрацював 23 дні при тривалості робочої зміни 8 год. Виробниче завдання виконано на 105 %. Погодинна тарифна ставка робітника п'ятого розряду дорівнює 15 грн. Встановлений розмір премії складає: за виконання плану – 15 %, за кожний відсоток перевиконання плану – 1,5 % від тарифного заробітку.

**Завдання:** визначити загальний розмір місячної заробітної плати робітника п'ятого розряду.

**Задача 15.** Посадовий оклад спеціаліста дорівнює 1360 грн за місяць. За нормальних умов господарювання спеціалісту нараховується премія, розмір якої становить 32 % від посадового окладу. У розрахунковому місяці спеціаліст відпрацював 23 робочих дні, 2 дні перебував у відрядженні та один день у відпустці без збереження заробітної плати.

**Завдання:** визначити загальну заробітну плату спеціаліста.

**Задача 16.** Виробнича програма ВАТ і розцінки за одиницю продукції (роботи) наведені в табл. 9. Доплати мають становити до фонду заробітної плати: годинного – 14 % від тарифного фонду; денного – 1,5 % від годинного фонду заробітної плати; річного – 5,5 % від денного фонду заробітної плати. Фонд заробітної плати допоміжних робітників, обчислений виходячи зі штатного розкладу

і розрахунків по нормованих роботах допоміжного характеру, дорівнює: по основних виробничих цехах – 18600 тис. грн.; по допоміжних та обслуговуючих цехах – 20800 тис. грн. У звітному році в підрозділах ВАТ працювало 800 керівників і спеціалістів, а також 200 службовців з річним фондом заробітної плати відповідно 24000 і 4500 тис. грн. У розрахунковому році передбачається чисельність спеціалістів збільшити на 60 чоловік, а службовців зменшити на 20 чоловік. Розрахунковий фонд заробітної плати працівників соціальної сфери підприємства складає 1800 тис. грн., позаоблікового персоналу – 600 тис. грн.

**Завдання:** розрахувати фонд заробітної плати підприємства методом прямого рахунку.

Таблиця 9

**Виробниче завдання і розцінки за одиницю продукції (роботи)  
ВАТ на розрахунковий рік**

Найменування продукції і послуг	Виробнича програма на рік	Розцінка за одиницю продукції (роботи), грн.	
		нормованої	погодинної
Вироби, умовних машино-комплектів:			
• А-240-ПІМ	9600	228	30
• Б-360-ПІМ	5400	202	21
• В-480-ЕЛМ	1200	347	40
Запасні частини, тис. грн.	6400	88	×
Товари народного споживання, тис. грн.	5800	160	×
Послуги капітальному ремонту засобів праці, тис. грн.	9000	124	×
Інші послуги виробничого характеру, тис. грн.	2000	116	×

**Задача 17.** Норма часу на виготовлення однієї деталі становить 0,7 години, а погодинна тарифна ставка – 8 грн. За місяць робітником основного виробництва виготовлено 610 одиниць продукції, з яких прийнято контролером ВТК з першого подання 580 одиниць. Планове завдання робітника на місяць складає 500 виробів. За умови перевиконання планового завдання до 10 % тарифна розцінка зростає в 1,5 рази, а в разі більшого – у 2 рази.

Преміювання робітників за здачу продукції з першого подання здійснюється за спеціальною шкалою (табл. 10).

**Завдання:** розрахувати місячний зарібок робітника за індивідуальної відрядної, відрядно-преміальної і відрядно-прогресивної системи оплати праці та дати їх порівняльну оцінку.

Таблиця 10

**Шкала преміювання робітників за здачу продукції з першого подання**

Здача продукції контролерові ВТК з першого подання, % від обсягу виготовленої продукції	100	95 – 100	90 – 95	85 – 90
Розмір премії, % відрядного зарібку	30	25	14	10

**Лабораторна робота 2**

**МАРКЕТИНГОВА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВІ, УСТАНОВІ) (2 год)**

**Мета:** оцінювати варіанти організаційної побудови маркетингу організації за визначеннями критеріями.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

**Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдання з організації маркетингу в будівельній компанії.

**Питання для перевірки засвоєння теоретичних знань**

1. Концепції та основні цілі маркетингу
2. Основні завдання служб маркетингу
3. Сутність маркетингового дослідження

**Завдання для виконання**

**Вихідні умови:** будівельна компанія здійснює будівництво багатоквартирних будинків, котеджів для індивідуального будівництва, робить поштучні залізобетонні вироби, пластмасові вікна й двері, дерев'яні конструкції, інші будівельні матеріали й надає будівельні послуги. Ринковий сегмент комбінату охоплює декілька



районів райони Київської області, а також ряд районів Чернігівської області.

Під впливом конкуренції, що розвивається, з боку інших будівельних компаній, насичення ринку та з інших причин з 2010 р. відбувається спад реалізації продукції і послуг будівельної компанії.

Компанія посилює увагу до якості своєї продукції. У 2011 р. було освоєно випуск нового типу котеджів для індивідуального будівництва, розширений прийом замовлень на непрофільне будівництво. Було відкрито три магазини з продажу будівельних і господарських товарів. Активно здійснюються рекламні заходи (друкарська реклама, пришляхові щити тощо). Як черговий крок активної ринкової діяльності у компанії приймається рішення про створення маркетингової служби. У зв'язку з цим розглядаються критерії організаційної побудови служби маркетингу:

- критерій ринкової орієнтації, що враховує можливість практичної реалізації маркетингового підходу до управління будівельною компанією;

- критерій концентрації інформаційних зв'язків, що враховує відношення служби маркетингу з іншими підрозділами й необхідність їх тісної взаємодії у функціональному блоці управління, що курується одним з керівників підприємства;

- критерій можливостей куратора, що враховує відповідність функціональних обов'язків куратора цілям і задачам маркетингової діяльності і наявність у нього реальних можливостей займатися питаннями, пов'язаними з діяльністю відділу маркетингу;

- критерій можливості контролю служби маркетингу.

Пропонуються три варіанти підпорядкованості служби маркетингу.

Служба маркетингу створюється у структурі заступника директора з комерційної діяльності, що курує збутову діяльність.

Служба маркетингу створюється у структурі першого заступника директора, що курує виробничу й фінансову діяльність, а служба збуту – у структурі заступника директора з комерційної роботи.

Служба маркетингу і збуту по багатоквартирних будинках і котеджах створюється у структурі першого заступника директора, а служба маркетингу і збуту по будівельних виробках, матеріалах і послугах – у структурі заступника директора з комерційної роботи.

*На практиці, як правило, застосовують два альтернативних підходи до організації служби маркетингу на підприємстві:*

*А. Служба маркетингу створюється як самостійна юридична особа для виконання функцій маркетингу і збуту на договірних засадах з промисловим підприємством (варіант «поза»).*

*Б. Служба маркетингу організується як функціональний підрозділ підприємства, є одним з елементів загальної системи управління підприємством (варіант «усередині»).*

**Завдання:** висловити свою думку щодо позитивних і негативних позицій обох варіантів, враховуючи економічні, соціальні й управлінські наслідки, що виникають при реалізації кожного з них, у тому числі:

- можливість реального переходу підприємства на принципи маркетингового управління;
- спрямованість служби маркетингу на реалізацію економічних інтересів підприємства;
- кількість персоналу в службі маркетингу;
- взаємодія служби маркетингу з іншими підрозділами підприємства;
- можливість контролю служби маркетингу;
- витрати на маркетингову діяльність;
- робота з клієнтами;
- об'єктивність пропозицій, які вносяться службою маркетингу, відповідальність за результати роботи тощо.

### **Лабораторна робота 3**

#### **ЦІНОВА ПОЛІТИКА В ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВІ, УСТАНОВІ) (2 год)**

**Мета:** визначати варіанти ціноутворення за конкретних умов здійснення господарської діяльності.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдання з визначення варіантів ціноутворення

## Питання для перевірки засвоєння теоретичних знань

1. Мета та методи ціноутворення.
2. Цінова політика.
3. Стратегії ціноутворення.

**Завдання 1.** Визначити метод ціноутворення, який застосувала фармацевтична компанія, розробивши препарат, призначений для лікування тромбів, який знімає серцеві напади, застосування якого зберігає людям життя, скорочує перебування в лікарні й поліпшує роботу серцево-судинної системи. Початкова ціна препарату становила 2200 грн. за упаковку.

**Завдання 2.** За наведеними ситуаціями визначити:

- 1) яка політика цін може бути обрана в кожній ситуації?
- 2) яка мета ціноутворення доцільна?
- 3) яку роль відіграти стратегія ціноутворення «зняття вершків», «ціни проникнення», «цінові лінії».

**Ситуація 1.** Завод випускає мікрокалькулятори за обмеженим асортиментом. Ціни достатньо високі, що дозволяє заводу покрити всі витрати й отримати бажаний прибуток. Проте останнім часом обсяги продажу й прибутки почали знижуватися. З огляду на це підприємство провело дослідження ринку з метою з'ясування причин такої ситуації. Виявилося, що споживачі відмовляються придбавати вироби за високими цінами, вони хотіли б також бачити різноманітнішим асортимент мікрокалькуляторів, розрахованих на різні групи споживачів.

**Ситуація 2.** Підприємство посідає провідне положення на ринку щодо випуску й реалізації побутового посуду, виготовленого з нових сплавів. Дані товари є новинкою. Конкурентів практично немає. Вироби користуються високим попитом споживачів.

**Ситуація 3.** Видавництво випускає ілюстровану продукцію (календарі, плакати та ін.), розраховану на масового споживача. Воно займає 20 % частки ринку. Поряд з даним видавництвом на цьому ринку діють два достатньо потужних конкуренти, що випускають аналогічну продукцію. Їх частки на ринку становлять відповідно 35 і 45 %. При цьому якість товарів краща, ніж у першого видавництва.

**Завдання 3.** Обрати варіант правильної відповіді на наведені запитання:

**1. Установлення на товари ціни, нижчої за їх собівартість:**

а) дозволяється у випадку ринка чистої монополії, якщо продавець – держава;

б) дозволяється у випадку приватної монополії, що регулюється;

в) не дозволяється в жодному випадку.

**2. Підприємство з дозволу держави встановлює розцінки, що забезпечують одержання «справедливої норми прибутку».**

**Йдеться про:**

а) державну монополію;

б) приватну монополію, що регулюється;

в) нерегульовану монополію.

**6. На ринку панує жорстка конкуренція, потреби споживачів змінюються. Виходячи з цього, основними завданнями ціноутворення на даному ринку буде:**

а) завоювання лідерства за показниками якості товарів;

б) завоювання максимальної частки ринка;

в) забезпечення виживання.

**3. Для товару, який пропонує фірма, немає заміни й він знаходиться поза конкуренцією. Залежність попиту від ціни в даному випадку буде:**

а) еластичною;

б) нееластичною;

в) змінною.

**4. Витрати на виробництво, розповсюдження, збут, а також справедлива норма прибутку визначають:**

а) мінімальну ціну;

б) ціну виробника;

в) максимальну ціну.

**5. Ціну на товари встановлено за допомогою нарахування певної націнки на собівартість товару:**

а) ціноутворення на основі відчутної цінності товару;

б) середні витрати плюс прибуток;

в) ціноутворення на основі рівня поточних цін.

**6. Ціну встановлено за допомогою графіка, на якому представлено валові витрати та очікувані загальні надходження при різних рівнях обсягу продажу. Метод, що використовується в даному випадку, має назву:**

- а) ціноутворення на основі рівня поточних цін;
- б) середні витрати плюс прибуток;
- в) ціноутворення на основі точки беззбитковості та забезпечення цільового прибутку.

**7. Продавець установив ціну нижче собівартості товару з метою усунення конкурентів. Така практика має назву встановлення:**

- а) демпінгових цін;
- б) дискримінаційних цін;
- в) фіксованих цін.

**8. Фірма має встановити ціну на товар-новинку, захищену патентом. Установлено високий рівень попиту на товар з боку великої кількості споживачів, витрати дрібносерійного виробництва не дуже великі, конкуренти поки що відсутні. Яку стратегію ціноутворення ви запропонуєте керівництву фірми?**

- а) надійного впровадження на ринок;
- б) показного блиску;
- в) «зняття вершків».

**9. Підприємство має на меті приваблення великої кількості покупців і швидкого завоювання великої частки ринку. Йому доцільно застосувати стратегію:**

- а) надійного впровадження на ринок;
- б) показного блиску;
- в) «зняття вершків».

**10. Виробник станків для гоління встановив на них невисокі ціни, а на леза, навпаки, завищив їх. Яку стратегію було використано?:**

- а) встановлення цін на доповнюючі товари;
- б) встановлення цін на обов'язкові комплектуючі;
- в) встановлення цін у рамках товарного асортименту.

## Лабораторна робота 4

### ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ В ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВІ, УСТАНОВІ) (2 год)

**Мета:** визначати чинники ціноутворення при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали

#### Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдання з визначення чинників ціноутворення при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності

#### Питання для перевірки засвоєння теоретичних знань

1. Форми зовнішньоекономічної діяльності.
2. Фактори ціноутворення в зовнішньоекономічній діяльності.
3. Державне регулювання цін у зовнішньоекономічній діяльності та на внутрішньому ринку.
4. Циклічні коливання цін.

**Завдання 1.** Обґрунтувати доцільність та навести приклади застосування інструментів державного регулювання цін таких, як:

1) державне регулювання цін внутрішнього ринку, що здійснюється за допомогою гарантування виробникам рівня продажних цін і за допомогою субсидування конкретних видів витрат виробництва;

2) митна політика, що включає встановлення імпортного мита, соціальне оподаткування імпортованих товарів, кількісне обмеження імпорту, ліцензування тощо;

3) бюджетне субсидування експорту як доплата до експортного виторгу.

**Завдання 2.** Навести приклади регулювання цін внутрішнього ринку за такими його формами, як:

1) «жорстке» регулювання цін, що здійснюється через фіксацію державних цін;

2) «м'яке» регулювання, що здійснюється через встановлення граничних рівнів цін, граничних надбавок і коефіцієнтів, встановлення граничних значень різних елементів ціни;

3) непрямий вплив, що здійснюється через визначення «правил гри» при ринковому ціноутворенні й може містити ряд заборон (вертикальне і горизонтальне фіксування ціни, недобросовісна цінова реклама, цінова дискримінація, демпінгові ціни і т. п.).

**Завдання 3.** Обґрунтувати характер зміни цін залежно від фази економічного циклу за такими закономірностями:

- а) мінімального рівня ціни досягають у фазі економічної кризи;
- б) під час депресії і поживлення спостерігається зростання цін;
- в) ціни досягають максимуму у фазі підйому, а потім починається зниження цін.

**Завдання 4.** Поряд з циклічними коливаннями цін, викликаними глобальними змінами попиту і пропозиції, виникають і внутрішньоциклічні короткострокові порушення відповідності попиту і пропозиції. Навести приклади короткострокових коливань попиту і пропозиції, за такими їх видами, як:

- сезонні коливання цін;
- зміни цін при вимушеному продажу;
- зміни цін при вимушених закупівлях;
- спекулятивні коливання біржових котирувань;
- зміни цін, викликані раптовими форс-мажорними обставинами (посуха, заморозки, землетрус).

## **Модуль 2. КАПІТАЛ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)**

### **Лабораторна робота 5**

#### **ІНТЕНСИФІКАЦІЯ І ПОКАЗНИКИ ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ФОНДІВ (2 год)**

**Мета:** здійснювати аналіз руху основних фондів та розраховувати показники їх використання та відтворення.

**Матеріали та устаткування:** ПК, підключення до мережі Інтернет, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Розв'язання задач.

### Питання для контролю засвоєння теоретичних знань

1. Поняття, склад і структура основних фондів.
2. Оцінювання основних виробничих фондів.
3. Ефективність відтворення та використання основних фондів.
4. Показники використання основних виробничих фондів.

### Задачі для розв'язання

**Задача 1.** Балансова вартість виробничих основних фондів акціонерного товариства на початок розрахункового року становила **А** тис. грн. Протягом травня й вересня буде введено нові основні фонди вартістю відповідно **Б** та **В** тис. грн. Окрім того, у жовтні буде придбана нова технологічна лінія вартістю **Г** тис. дол. Витрати на її транспортування та монтаж становитимуть 10 % вартості імпортової техніки. У жовтні також буде виведено з експлуатації через повне фізичне спрацювання основні фонди на загальну суму **Д** тис. грн. Економічне спрацювання виробничих фондів на кінець року становить 40 %. Курс одного долару дорівнює 7,95 грн. Вихідні дані приведені в табл. 1.

**Завдання:** обчислити:

- середньорічну вартість основних виробничих фондів підприємства у розрахунковому році;
- первісну і залишкову вартість основних фондів підприємства в наступному за розрахунковим роком.

Таблиця 1

Варіант	Значення показників				
	А	Б	В	Г	Д
1	70000	750	1650	2200	2500
2	71100	757	1910	3610	2110
3	71010	758	1920	3650	2120

**Задача 2.** Визначити середньорічну вартість основних фондів в плановому періоді та залишкову вартість на кінець планового періоду за даними табл. 2 та 3.



Таблиця 2

Показники	Звітний рік	Плановий рік
Вартість основних фондів на початок року, тис. грн в тому числі	А	-
Групи 1	Б	
Групи 2	В	
Групи 3	Г	
Введено обладнання в травні, тис. грн.	Д	
Вибуло обладнання в жовтні, тис. грн.	Е	Ж
Придбано автомобіль для виробничих потреб у червні, тис. грн.		З
Введено в дію гараж в липні, тис. грн.		И

Таблиця 3

Варіант	Значення показників								
	А	Б	В	Г	Д	Е	Ж	З	И
1	1000	450	190	360	10	5	15	90	20
2	1100	457	191	361	11	6	16	91	21
3	1010	458	192	365	12	7	17	92	22

**Задача 3.** Мале підприємство використовує А швейних машин, які придбані Б років тому по ціні В грн. кожна. Нормативний строк служби такого класу обладнання Г років. Теперішня ціна машин такого класу Д грн. Розрахувати загальний коефіцієнт зношення машин. Дані зведено в табл. 4.

Таблиця 4

Варіант	Значення показників				
	А	Б	В	Г	Д
1	5	3	1200	6	1050
2	6	2	1250	7	1060
3	7	3	1300	8	1070
4	8	4	1240	6	1080
5	5	5	1210	7	1050

**Задача 4.** Підприємство може застосувати прискорену амортизацію основних фондів групи А, зокрема нових токарних верстатів.

Визначте, яким саме методом краще скористатись при нарахуванні амортизації, якщо початкова вартість верстата **Б** тис. грн., а нормативний строк служби **В** років. Дані зведені в табл. 5.

Таблиця 5

Варіант	Значення показників		
	А	Б	В
1	3	100	5
2	3	105	6
3	3	110	7
4	3	120	8
5	3	140	9

**Задача 5.** Визначити показники ефективності використання та відтворення основних фондів виходячи з того, що повна початкова вартість основних фондів на початок року становила **А** тис. грн. З 1 березня введено в експлуатацію основних фондів на **Б** грн., з 1 вересня вибуло основних фондів на **В** грн. Річний обсяг виконаних робіт – **Г** тис. грн. У найбільш навантаженій зміні в середньому зайнято **Д** робітників. Сума зносу основних фондів на кінець року – **Е** грн. Вихідні дані приведені в табл. 6.

Таблиця 6

Варіант	Значення показників					
	А	Б	В	Г	Д	Е
1	30	900	600	48	2500	11400
2	31	457	191	61	1100	11600
3	32	458	192	65	1200	11700
4	33	460	193	70	1000	11800
5	34	470	194	75	1000	11500

**Задача 6.** Вартість основних фондів на початок звітнього року склала **А** тис. грн. З 1 травня вибуло основних фондів на суму **Б** тис. грн., а з 1 листопада введено основних фондів на суму **В** тис. грн. Обсяг реалізованої продукції – **Г** тис. грн, чисельність працюючих – **Д** осіб.

**Завдання:** визначити: 1) середньорічну вартість основних фондів; 2) фондovіддачу та фондомісткість продукції; 3) фондо-озброєність підприємства; 4) показники, що характеризують

ефективність відтворення основних фондів підприємства. Вихідні дані приведені в табл. 7.

Таблиця 7

Варіант	Значення показників				
	А	Б	В	Г	Д
1	8136	1235	1450	9132	250
2	8131	1457	1191	9161	110
3	8132	1458	1192	9165	120
4	8133	1460	1193	9170	100
5	8134	1470	1194	9175	100

**Задача 7.** Визначити ступінь морального зносу (технічного старіння) існуючого обладнання у порівнянні із світовими зразками, які мають характеристики, які наведено у табл. 8. Вихідні дані представлені в табл. 9.

Таблиця 8

Показники	Існуюче обладнання	Світовий зразок
1. Продуктивність машин, шт/год	А	Б
2. Ціна у доларовому еквіваленті	В	Г

Таблиця 9

Варіант	Значення показників			
	А	Б	В	Г
1	1035	2550	500	1000
2	1131	25 11	509	1016
3	1132	2512	508	1016
4	1133	2513	510	1017
5	1134	2514	509	1107

## Лабораторна робота 6

### СКЛАД, СТРУКТУРА І КРУГООБІГ ОБОРОТНОГО КАПІТАЛУ (2 год)

**Мета:** визначати показники ефективності використання оборотних засобів та визначення впливу оборотності на результати діяльності організації.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Опрацювання прикладу визначення кількості вивільнених оборотних коштів.
3. Розв'язання задач.

### **Питання для контролю засвоєння теоретичних знань**

1. Склад оборотних виробничих фондів.
2. Оборотний капітал та оборотні засоби підприємства.
3. Структура оборотних засобів.
4. Показники оборотності оборотних засобів.

### **Формули, які використовуються при визначенні показників оборотності оборотних засобів**

Коефіцієнт оборотності (*Коб*):

$$K_{об} = \frac{РП}{O_з} (\text{об.}),$$

де *РП* – обсяг продукції, яка реалізується в оптових цінах підприємства, грн., *O<sub>з</sub>* – вартість середньорічного залишку нормованих оборотних засобів, грн.

Тривалість повного обороту оборотних фондів (засобів) (*Тоб*):

$$T_{об} = \frac{\Phi_{пл}}{K_{об}} (\text{дні}),$$

де *Φ<sub>пл</sub>* – плановий фонд робочого часу, дні; *Коб* – кількість оборотів у плановому періоді.

Коефіцієнт завантаження (*Кзав*) оборотних засобів:

$$K_{зав} = \frac{O_з}{РП}.$$

Сума вивільнених (додатково залучених) оборотних засобів:

$$O_{з\text{ вив}} = \frac{РП(T_{об_0} - T_{об_1})}{Д} \quad \text{або} \quad O_{з\text{ вив}} = O_{з\text{ пл}} - O_{з\text{ ф}},$$

де *O<sub>з пл</sub>*, *O<sub>з ф</sub>* – вартість середньорічного залишку нормативних оборотних засобів (планова, фактична), грн.

## Приклад визначення кількості вивільнених оборотних коштів

**Вихідні умови.** Річний план реалізації продукції на підприємстві становить 28 млн грн. Середньомісячна сума оборотних засобів запланована у сумі 7 млн грн. Внаслідок переведу цехів на нові технології тривалість одного обороту скоротилась на 10 днів. Визначити планову і фактичну тривалість одного обороту, плановий і фактичний коефіцієнт оборотності та кількість вивільнених оборотних коштів внаслідок прискорення їх оборотності.

### Розв'язання

1. Визначення кількості оборотів оборотних засобів за рік, щоб випустити продукції на суму 28 млн грн:

$$Коб = \frac{28}{7} = 4 \text{ (об.)}$$

2. Визначення тривалості одного обороту оборотних засобів за планом протягом року:

$$Тобпл = \frac{360}{4} = 90 \text{ (днів)}$$

3. Визначення фактичної тривалості одного обороту оборотних засобів:

$$Тобф = 90 - 10 = 80 \text{ днів}$$

4. Визначається фактичний коефіцієнт оборотності :

$$Кобф = \frac{360}{80} = 4,5$$

5. Розраховується фактична кількість оборотних коштів:

$$Озф = \frac{28}{4,5} = 6,22 \text{ (млн грн)}$$

6. Визначається кількість вивільнених оборотних коштів:

$$Оз_{вив} = 7 - 6,22 = 0,78 \text{ (млн грн)}$$

### Задачі для розв'язання

**Задача 1.** Вартість реалізованої товарної продукції підприємства за звітний квартал становить 1 500 млн грн, а середня сума всіх оборотних засобів підприємства – 500 млн грн.

**Завдання:** визначити суму вивільнених оборотних коштів підприємства внаслідок прискорення їх оборотності в порівнянні з минулим кварталом, якщо відомо, що тривалість одного обороту в минулому кварталі становила 32 дні.

**Задача 2.** За планом завод повинен реалізувати продукції на 15 млн грн, середньорічна сума оборотних коштів – 3 млн грн. Внаслідок перевodu складання машин на потік тривалість одного обороту скоротилась на 8 днів.

**Завдання:** Визначити, на яку суму можна збільшити план при тій же сумі оборотних засобів.

**Задача 3.** Річний план реалізації продукції заводу становить 32,5 млрд грн, середньорічна сума оборотних засобів становить 6,5 млрд грн. Внаслідок проведеної механізації виробничих процесів фактична тривалість одного обороту була доведена до 60 днів.

**Завдання:** Визначити абсолютну суму вивільнених оборотних коштів та на яку суму можна збільшити план реалізації за рахунок вивільнених коштів при умові, що виробнича потужність заводу дозволяє збільшити випуск продукції.

**Задача 4.** У результаті впровадження поточного методу виробництва тривалість одного обороту скоротилась на 10 днів. За планом завод повинен реалізувати продукції на 28 млн грн при середньорічному залишку нормованих оборотних засобів 7 млн грн.

**Завдання:** визначити, на яку суму можна збільшити план реалізованої продукції при такій же сумі оборотних засобів

**Задача 5.** Визначити коефіцієнт оборотності оборотних засобів і середню тривалість одного обороту за даними таблиці:

Підприємство	Обсяг реалізованої продукції за рік, грн.	Середня сума оборотних засобів за рік, грн.
Підприємство 1	22 474	3 808
Підприємство 2	10 897	1 395
Підприємство 3	3 159	337
Підприємство 4	161 761	15 487
Підприємство 5	12 350	999

**Задача 6.** У звітному році підприємство реалізувало продукції на суму 18 млн грн при середніх залишках оборотних коштів – 5 млн грн. Планом у наступному році передбачено збільшити обсяг реалізованої продукції на 20 %, а коефіцієнт оборотності зросте на 15 %.

**Завдання:** визначити суму вивільнених (або додатково залучених) оборотних коштів.

**Задача 7.** Річний план реалізації продукції в оптових цінах – 36 000 грн. Середньорічний залишок оборотних засобів запланований у сумі 9015 грн. За рахунок деяких складальних операцій тривалість одного обороту зменшилась на 2 дні.

**Завдання:** визначити:

- а) планову і фактичну тривалість одного обороту;
- б) планову і фактичну кількість оборотів;
- в) кількість звільнених оборотних засобів за рахунок прискорення їх оборотності, якщо обсяг реалізованої продукції фактично збільшується на 4 %.

**Задача 8.** Випуск продукції за рік становить 10000 одиниць, собівартість виробу – 8 тис. грн ціна виробу на 25 % перевищує його собівартість, середньорічний залишок оборотних засобів – 50000 тис. грн тривалість виробничого циклу виготовлення виробу – 5 днів, коефіцієнт росту витрат у незавершеному виробництві – 0,5.

**Завдання:** визначити норматив оборотних засобів у незавершеному виробництві, оборотність коштів підприємства.

**Задача 9.** У першому кварталі підприємство реалізувало продукції на 250 млн грн, середньоквартальні залишки оборотних засобів – 25 млн грн. У другому кварталі обсяг реалізації продукції збільшується на 10 % , а час одного обороту оборотних засобів буде скорочено на 1 день.

**Завдання:** визначити:

- коефіцієнт оборотності оборотних коштів і тривалість одного обороту у днях у першому кварталі;
- коефіцієнт оборотності оборотних засобів і їх абсолютну величину у другому кварталі;
- вивільнення оборотних засобів у результаті скорочення тривалості одного обороту оборотних засобів.

## Лабораторна робота 7

### ПОНЯТТЯ ПРО ІНФОРМАЦІЙНУ ЕКОНОМІКУ ТА НАПРЯМИ ЇЇ РОЗВИТКУ (2 год)

**Мета:** визначати основні цілі й, відповідно, здійснювати вибір джерел інформації для розрахунків економічних показників.

**Матеріали та устаткування:** ПК, підключення до мережі Інтернет, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдань та їх обговорення.

#### Питання для контролю засвоєння теоретичних знань

1. Структурні особливості інформаційної економіки.
2. Інформаційне забезпечення економічних розрахунків.
3. Критерії вибору джерел інформації для розрахунків економічних показників.

#### Завдання для виконання

**Завдання 1.** Обґрунтувати цінність інформаційної інфраструктури за такими її компонентами, як:

- інформація, яка може мати вигляд наукових або ділових баз даних, записів звуків, бібліотечних архівів тощо;
- програмне забезпечення;
- стандартні мережі і коди передавання;
- фахівці зі сфери інформаційного бізнесу.

**Завдання 2.** Охарактеризувати можливості, які з'являються завдяки розвитку інформаційної інфраструктури.

**Завдання 3.** Навести приклади використання інформації за такими її видами, як:

- 1) блоки зберігання даних;
- 2) допоміжні інформаційні послуги;
- 3) інформаційна технологія;
- 4) інтеграційна технологія;
- 5) технологія зв'язку;
- 6) канали зв'язку;



7) канали теле- і радіомовлення загального або вузького мовлення.

**Завдання 4.** Навести приклади використання інформації за такими її видами, як: одержання, використання, поширення та зберігання.

**Завдання 5.** Обґрунтувати вибір основних способів організації технології автоматизованого збирання первинної інформації:

1) з попереднім автоматичним формуванням документа-заготовки (форма документа, що заповнена умовно – постійною інформацією) на екрані ПЕОМ та наступним друкуванням заготовки на паперовому носії;

2) з наступним друкуванням первинного документа (або такого що його замінює) на паперовому носії, форма якого спочатку автоматично формується і заповнюється умовно – постійною інформацією на екрані ПЕОМ.

## **Лабораторна робота 8**

### **ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УПРАВЛІННІ ОРГАНІЗАЦІЄЮ (2 год)**

**Мета:** визначати доцільність автоматизації процесів збирання та обробки економічної інформації у організації.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдань та їх обговорення.

#### **Питання для контролю засвоєння теоретичних знань**

1. Етапи впровадження інформаційних технологій в організації.
2. Вимоги до інформаційних технологій в управлінні організацією.
3. Критерії вибору технічних рішень в управлінні організацією.

#### **Завдання для виконання**

**Завдання 1.** Обґрунтуйте доцільність при проведенні інформатизації перевірки підтримки інформаційними технологіями таких умов, як:

- узгодженість;
- відповідність і ортогональність;
- економічність та повнота;
- відкритість та відповідність стандартам.

**Завдання 2.** Наведіть приклади вибору у діяльності організації (підприємства, установи) таких технічних рішень, як:

- прикладні програмні засоби користувача;
- графічний користувацький інтерфейс;
- прикладні засоби розробки;
- виконання операцій (транзакцій);
- робота в мережі;
- робота з іншими базами даних;
- застосовування операційних систем та технічних платформ.

**Завдання 3.** Обґрунтуйте який характер (екстенсивний чи інтенсивний) має впровадження: інформаційних технологій, що економлять витрати та інформаційних технологій, що забезпечують приріст прибутку.

**Завдання 4.** Наведіть приклади з власного досвіду про використання інформаційних технологій у діяльності організації.

## **Модуль 3. ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ (ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ)**

### **Лабораторна робота 9**

#### **СОБІВАРТІСТЬ ПРОДУКЦІЇ ЧИ ПОСЛУГИ (2 год)**

**Мета:** обчислювати собівартість продукції або послуги різними методами та складати кошторис витрат.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Питання для контролю засвоєння теоретичних знань**

1. Витрати та їх види.
2. Собівартість продукції та кошторис витрат.
3. Постійні, змінні та загальні витрати організації.
4. Граничні витрати.
5. Особливості формування собівартості різних видів продукції.

## Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання тестових завдань, їх перевірка та обговорення.

### Тестові завдання

#### ***1. Собівартість продукції являє собою:***

- а) усі види виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, що були використані;
- б) грошові платежі постачальникам ресурсів: оплату сировини, палива, заробітну плату, амортизаційні відрахування;
- в) грошовий вираз витрат на виробництво та реалізацію продукції.

#### ***2. Витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції, називаються:***

- а) змінними;
- б) постійними;
- в) прямими;
- г) непрямими.

#### ***3. Економічні витрати являють собою:***

- а) грошові платежі постачальникам ресурсів: оплату сировини, палива, заробітну плату, амортизаційні відрахування;
- б) усі види виплат підприємства постачальникам за ті ресурси, що були використані;
- в) витрати, які мають неявний характер та відбивають використання у виробництві ресурсів, які належать власникам підприємства.
- г) витрати на сировину, матеріали і заробітну плату працюючих.

#### ***4. Класифікація витрат на виробництво за економічними елементами витрат є основою для:***

- а) розрахунку собівартості конкретного виду продукції;
- б) упорядкування кошторису витрат на виробництво;
- в) обчислення витрат на матеріали;
- г) визначення витрат на заробітну плату;
- д) встановлення ціни виробу.

#### ***5. Розподіл витрат на постійні та змінні здійснюється з метою:***

- а) прогнозування прибутку;

- б) визначення для кожної конкретної ситуації обсягу реалізації, що забезпечує беззбиткову діяльність (критичний обсяг);
- в) виділення цехової, виробничої та повної собівартості;
- г) правильні відповіді «а» і «б»;
- д) усі відповіді правильні.

**6. В угруповання витрат за статтями калькуляції не входять витрати на:**

- а) сировину та основні матеріали;
- б) оплату праці;
- в) амортизацію основних виробничих фондів;
- г) паливо та енергію на технологічні цілі;
- д) допоміжні матеріали.

**7. До змінних витрат відносяться:**

- а) заробітна плата управлінського персоналу;
- б) витрати з реалізації продукції;
- в) амортизаційні відрахування;
- г) матеріальні витрати;
- д) адміністративні та управлінські витрати.

**8. Собівартість валової продукції відрізняється від кошторису виробництва на величину:**

- а) витрат, які не включаються у виробничу собівартість продукції;
- б) залишків витрат майбутніх періодів і майбутніх платежів;
- в) залишків незавершеного виробництва за собівартістю;
- г) правильні відповіді «а» і «б»;
- д) усі відповіді правильні.

**9. Калькулювання - це обчислення собівартості:**

- а) валової продукції;
- б) окремих виробів;
- в) товарної продукції;
- г) реалізованої продукції.

**10. На зниження собівартості продукції впливають такі фактори:**

- а) поліпшення використання природних ресурсів;
- б) підвищення технічного рівня виробництва;
- в) поліпшення структури виробленої продукції;
- г) зміна розміщення виробництва;
- д) усі перераховані фактори.

## Лабораторна робота 10

### КОШТОРИС ВИТРАТ, КЛАСИФІКАЦІЯ СТАТЕЙ КАЛЬКУЛЯЦІЇ (4 год)

**Мета:** складати кошторис витрат та обчислювати собівартість продукції або послуги різними методами.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Розв'язування задач, перевірка отриманих результатів та їх обговорення.

#### Питання для контролю засвоєння теоретичних знань

1. Кошторис витрат за їх економічними елементами.
2. Класифікація статей калькуляції.
3. Прямі і непрямі витрат на виробництво.
4. Виробнича та повна собівартість одиниці продукції.
5. Загальні і питомі витрати на виробництво продукції.
6. Економія витрат.

#### Задачі для розв'язання

**Задача 1.** За попередніми розрахунками, витрати конструкційних матеріалів на одиницю виробу мають становити: сталі – 3,2 кг; бронзи – 0,8 кг. Покупна ціна цих матеріалів дорівнює відповідно 980 і 4000 грн за 1 т. Основна заробітна плата виробничих робітників складатиме 1,5 грн додаткова заробітна плата – 12 % від основної, а відрахування на соціальне страхування – 37 % від основної та додаткової заробітної плати. Витрати на експлуатацію та утримання устаткування очікуються в розмірі 90 % і загальновиробничі витрати – 60 % від основної заробітної плати.

**Завдання:** скласти очікувану калькуляцію одиниці продукції А.

**Задача 1.** Вихідні показники звітного і наступного за ним року:

- випуск виробу А за рік, шт. – 50000;
- збільшення обсягу виробництва в наступному році, % – 20;
- умовно-постійні витрати на річний випуск виробу А
- у звітному році, грн – 35000;
- збільшення умовно-постійних витрат у наступному році, % – 4;

– валові витрати на виробництво (собівартість) одиниці продукції у звітному році, грн – 6,6.

**Завдання:** визначити можливий відсоток зниження собівартості річного випуску виробу А за рахунок збільшення обсягу виробництва, користуючись такими.

**Задача 2.** Повна собівартість усієї виробленої зі смоли продукції становить 37600 тис. грн. Кількість основних продуктів, одержаних протягом звітного року, характеризується даними табл. 1.

**Завдання:** визначити собівартість однієї тонни кожного з одержаних видів продуктів у процесі комплексної переробки вихідної сировини.

*Таблиця 1*

**Види і кількість продуктів, одержуваних у процесі комплексної переробки смоли**

Вид продукту	Вироблено, т	Коефіцієнт зведення до одного продукту
Пек кам'яновугільний	38500	1,0
Мастило антраценове	12300	2,0
Мастило знефенолене	6800	2,0
Мастило поглинальне	3600	2,5
Нафталін 100 %-й	2500	4,2

**Задача 3.** Обсяг виробництва товарної продукції виробничого об'єднання у базисному році становив 38000 тис. грн. Упродовж наступного року передбачається збільшити обсяг випуску товарної продукції на 12 %.

Прямі і непрямі витрати як складові елементи собівартості товарної продукції базисного року мають такі розміри, тис. грн:

- сировина і матеріали – 15800;
- енергія технологічна – 1900;
- основна заробітна плата виробничих робітників – 5900;
- додаткова заробітна плата виробничих робітників – 800;
- відрахування на соціальні потреби – 2110;
- утримання та експлуатація машин і устаткування – 990;
- загальновиробничі витрати – 1800;
- загальногосподарські витрати – 1200;
- підготовка та освоєння виробництва – 1400;

– позавиробничі витрати (витрати на маркетинг) – 900.

Структуру матеріальних та енергетичних витрат за базисний рік, а також розмір зміни норм витрат і купівельних цін у розрахунковому році наведено в табл. 2.

Таблиця 2

**Частка окремих витрат у собівартості продукції базисного року, зміна норм витрати і цін у розрахунковому році, %**

Елементи окремих витрат	Частка у собівартості базисного року	Зниження норм витрат у розрахунковому році	Зменшення «-», збільшення «+» цін у розрахунковому році
Сировина	21,0	4,0	+ 8,0
Основні матеріали	27,2	2,0	- 5,0
Технологічна енергія	5,8	6,0	+ 10,0
Умовно-постійні витрати (без амортизації)	13,7	×	×
Амортизаційні відрахування	5,5	×	×

У розрахунковому році має бути досягнуто підвищення продуктивності праці робітників на 8 % і середньорічної заробітної плати на 4 %. Впровадження заходів щодо підвищення технічного рівня та збільшення обсягу виробництва вимагатимуть збільшення чисельності виробничих робітників на 3 % і суми амортизаційних відрахувань на 5 %.

**Завдання:** розрахувати витрати на 1 гривню товарної продукції і відсоток їх зниження порівняно з базисним періодом.

**Задача 3.** У звітному періоді на виробничому підприємстві середньомісячний виробіток одного робітника становив 300 фізичних одиниць продукції, а в розрахунковому році передбачається його збільшити на 16 %. При цьому середньомісячна заробітна плата звітного року досягла 2200 грн і в розрахунковому році вона має збільшитися на 8 %. Частка заробітної плати з нарахуванням на соціальне страхування в очікуваній собівартості товарної продукції дорівнюватиме 32 %.

**Завдання:** кількісно визначити відносне зниження собівартості річного обсягу продукції за рахунок випереджаючих темпів підвищення продуктивності праці порівняно з підвищенням заробітної плати.

**Задача 4.** На виробничому підприємстві на виготовлення одиниці продукції витрачається 60 т чавуну. Покупна ціна останнього становить 750 грн за одну тонну. Технологічні відходи металу складають 30 % від його маси. Основна заробітна плата в розрахунку на одиницю продукції дорівнює 6 грн додаткова заробітна плата – 6 % від основної зарплати, а відрахування на соціальне страхування – 37 % від суми основної і додаткової заробітної плати.

Загальновиробничі витрати по підприємству становлять 2000 тис. грн, загальногосподарські – 700 тис. грн. Загальна сума заробітної плати основних виробничих робітників за відрядними розцінками складає 1000 тис. грн. Позавиробничі витрати передбачаються в розмірі 2 % від величини виробничої собівартості виробу. Очікуваний прибуток у розрахунку на одиницю продукції має дорівнювати 15 % від повної її собівартості.

**Завдання:** визначити повну собівартість і відпускну ціну одиниці продукції підприємства.

**Задача 5.** Виробнича потужність підприємства, яке виробляє один вид продукції, становить 650 тис. од. на рік, надходження від реалізації виробів – 2600000 грн. Постійні витрати на виробництво складають 900000 грн., змінні витрати – 1360000 грн.

**Завдання:** Обчислити точку беззбитковості виробництва на промисловому підприємстві. Розв’язання задачі здійснити аналітичним і графічним методами.

**Задача 6. Розрахунок критичного обсягу реалізації продукції на основі структури валових витрат на її виробництво.**

Три державних підприємства працюють у несприятливих ринкових умовах господарювання. У зв’язку з цим, виникла необхідність визначення мінімального (критичного) обсягу реалізації продукції на основі структури валових витрат на її виробництво (собівартості). Величини змінних і постійних поточних витрат на цих підприємствах наведено у табл. 3. Через два роки економічна ситуація на них має поліпшитися і для забезпечення нормальної їх діяльності потрібно одержувати на початку очікуваного періоду прибуток, що дорівнює 10 % собівартості продукції.

**Завдання:** розрахувати критичний обсяг реалізації продукції по кожному підприємству за умови господарювання, що склалася і змінється через два роки.



**Задача 7.** Поточний обсяг реалізації продукції підприємства з урахуванням кон'юнктури ринку може дорівнювати 15000 од. Продажна ціна одиниці продукції становить 30 грн. Змінні витрати в розрахунку на одиницю продукції складають 12 грн, а постійні витрати на весь річний випуск продукції – 80000 грн.

**Завдання:** розрахувати:

- 1) точку беззбитковості виробництва, використавши аналітичний і графічний методи розрахунків;
- 2) додатковий розмір прибутку, який одержить підприємство за умови скорочення змінних витрат на 10 % і постійних витрат на 20000 грн.

*Таблиця 3*

**Змінні і постійні витрати на виробництво продукції  
на окремих підприємствах у розрахунковому році, тис. грн**

Витрати	Підприємство 1	Підприємство 2	Підприємство 3
Змінні	48980	66400	73750
Постійні	32720	39800	41300

**Задача 8.** На малому підприємстві витрати на оренду приміщень та їх утримання становлять 4000 тис. грн на рік, а витрати на управління, інженерне і виробничо-господарське обслуговування та амортизаційні відрахування – 3000 тис. грн. Змінні витрати на один виріб складають 200 грн, його продажна ціна – 300 грн.

**Завдання:** визначити мінімальний обсяг випуску продукції на рік, який забезпечує беззбитковість виробництва.

**Задача 9.** Промислове підприємство виробляє продукцію одного найменування та реалізує її на внутрішньому ринку за ціною 230 грн за одиницю. Питомі змінні витрати становлять 180 грн. Постійні витрати становлять разом 550000 грн. Внаслідок підвищення орендної плати постійні витрати збільшились на 8 %. Крім того, кон'юнктура внутрішнього ринку спричинила зниження продажної ціни на продукцію підприємства на 5 %.

**Завдання:** Визначити, яким чином збільшення постійних витрат і зниження продажної ціни на продукцію вплинуть на розрахункову величину критичного її обсягу, який треба виготовляти на підприємстві.

**Задача 10.** На виробничому підприємстві в першому кварталі поточного року змінні витрати в розрахунку на одиницю продукції склали 950 грн, ціна одиниці виробу – 1250 грн, загальні постійні витрати – 500000 грн. Протягом другого кварталу цього ж року ціна на вихідну сировину підвищилась на 10 %, що обумовило збільшення змінних витрат на такий самий відсоток.

**Завдання:** визначити, як зміна ціни на вихідну сировину вплинула на критичний обсяг випуску продукції.

**Задача 11.** Продажна ціна на виготовлюваний виріб, яка в першому кварталі становила 200 грн, у другому кварталі підвищилась на 10 %. Постійні витрати складають 2000 тис. грн. Питомі змінні витрати – 60 грн.

**Завдання:** Обчислити ступінь впливу зміни ціни на критичний обсяг випуску продукції.

**Задача 12.** Завод започаткував виробництво пральних машин-автоматів. Валові витрати на виробництво (собівартість) однієї пральної машини складають (складає) 140,06 грн. Частка постійних витрат у валових витратах дорівнює 15 %. Продажна ціна пральної машини-автомата становить 200 грн, а річна програма випуску нових побутових машин – 250000 шт.

**Завдання:** Визначити критичний обсяг виготовлення пральних машин-автоматів, перевищення якого починає забезпечувати прибутковість нового виробництва, двома способами (аналітично-розрахунковим і графічним).

**Задача 13.** Підприємство виготовило і реалізувало в базовому році 2000 шт. виробів одного виду. Ціна реалізації одиниці виробу становить 30 грн, а повна собівартість його виробництва та продажу – 28 грн. Співвідношення змінних і постійних витрат на виробництво продукції дорівнює 60 і 40 %. Дослідження ринку показали, що якщо знизити ціну одного виробу на 1 грн., тобто з 30 до 29 грн, то обсяг продажу продукції може бути збільшений на 10 %. Виробничі потужності підприємства уможливають відповідне збільшення обсягу виробництва продукції.

**Завдання:** прийняти рішення щодо доцільності зниження продажної ціни виготовлюваного виробу.

**Задача 14.** Річний економічний ефект від виробництва і використання нового силового трансформатора становить 3500 грн. Установлена базова продажна ціна цього виробу дорівнює

11500 грн, у тому числі нормативний прибуток у ціні – 1800 грн. Шкалу диференціації надбавок залежно від питомої ефективності нових видів продукції наведено в табл. 4.

**Завдання:** визначити: 1) економічний ефект від виробництва і використання нового силового трансформатора в розрахунку на одну гривню його продажної ціни; 2) абсолютну та відносну величину надбавки до базової продажної ціни.

*Таблиця 4*

**Шкала для встановлення надбавки до базової продажної ціни нових виробів залежно від рівня їх якості**

Співвідношення економічного ефекту і базової продажної ціни, %	Розмір надбавки до продажної ціни, % до нормативного прибутку за	
	досягнення мінімальної межі інтервалу	кожну одиницю всередині інтервалу
15 – 35	50	0,20
36 – 55	54	0,25
56 – 75	59	0,30
76 – 95	65	0,35
96 – 115	72	0,45
116 – 135	81	0,60
136 – 155	93	0,75
156 – 175	108	0,85
Понад 175	125	—

**Лабораторна робота 11**

**БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, ФІНАНСОВА ЗВІТНІСТЬ, ПОДАТКОВИЙ ОБЛІК (2 год)**

**Мета:** закріпити знання основних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності, рахунків бухгалтерського обліку, порядку запису господарських операцій та одержання інформації про діяльність організації.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали, форми фінансової звітності.

**Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Опрацювання запису господарських операцій за рахунками бухгалтерського обліку та форм фінансової звітності.

## Питання для контролю засвоєння теоретичних знань

1. Поняття про господарський облік, його види, вимірники та прийоми. Структура та зміст бухгалтерського обліку.
2. Основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності. Рахунки бухгалтерського обліку порядок запису господарських операцій та одержання інформації про підприємницьку діяльність.
3. Фінансова звітність оподаткування суб'єктів господарської діяльності.

## Приклад запису господарських операцій за рахунками бухгалтерського обліку

**Приклад 1.** У підприємства на 01.05.2010 р. було на балансі основних засобів на суму 180 тис. грн, у травні придбано друкарську машинку (1 тис. грн.) і продано комп'ютер (3 тис. грн). На 01.06.2010 р. у підприємства залишилось основних засобів на суму 178 тис. грн ( $180 + 1 - 3$ ).

### Рахунок «Основні засоби»

Дебет	Кредит
Залишок 01.05.2010 р. – 180	
Надійшло (придбано) – 1 (+)	Вибуло (продано) – 3 (–)
Залишок 01.06.2010 р. – 178	

**Пояснення:** на рахунках, де записують зобов'язання підприємства (пасивних – інформація про зобов'язання), у праву частину (кредит) записують початкові залишки зобов'язань, їх збільшення і кінцеві залишки, а в ліву (дебет) – зменшення зобов'язань. Кожну господарську операцію відображають на рахунках способом подвійного запису, тобто суму записують двічі – на дебет одного і кредит другого рахунку. Підприємство одержало у банку із свого рахунку гроші в касу – 3 тис. грн. Дебет «Каса» – 3 тис. грн (+). Кредит «Рахунки в банках» – 3 тис. грн (–). Сума майна підприємства не змінилась, а змінилось тільки його місцезнаходження.

**Приклад 2.** Підприємство станом на 01.05.2010 р. мало короткострокову позику банку в національній валюті на 50 тис. грн, яку повернуло 17.05.2010 р., а 28.05.2010 р. позичило знову 80 тис. грн.

На 01.06.2010 р. короткострокова позика у підприємства становила 80 тис. грн.

Рахунок «Короткострокові позики»

Дебет

Кредит

Повернуто – 50 ( – )

Залишок 01.05.2000 р. – 50

Одержано – 80 (+)

Залишок 01.06.2000 р. – 80

**Форми фінансової звітності**

Форми фінансової звітності	Зміст	Використання інформації
Баланс	Наявність економічних ресурсів, які контролюються підприємством, на дату балансу	Оцінка структури ресурсів підприємства, їх ліквідності та платоспроможності підприємства. Прогнозування майбутніх потреб у позиках
		Оцінка та прогнозування змін економічних ресурсів, які підприємство, ймовірно, контролюватиме в майбутньому
Звіт про фінансові результати	Доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства за звітний період	Оцінка та прогноз прибутковості діяльності підприємства, структури доходів та витрат
Звіт про власний капітал	Зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз змін у власному капіталі
Звіт про рух грошових коштів	Генерування та використання грошових коштів протягом звітного періоду	Оцінка та прогноз операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства
Примітки до звіту	Обрана облікова політика Інформація, не наведена безпосередньо у фінансових звітах, але обов'язкова за П(С)БО Додатковий аналіз статей звітності, необхідний для забезпечення її зрозумілості	Оцінка та прогноз облікової політики ризиків або непевності, які впливають на підприємство, його ресурси та зобов'язання; діяльності підрозділів підприємства тощо

## Особливості складання балансу

1. У балансі порівнюються дані на початок і кінець звітного періоду.
2. Статті балансу групуються за певною ознакою.
3. Не допускається взаємне погашення активів і пасивів балансу.
4. Статті балансу відображають дані бухгалтерського обліку відповідно до фактичної наявності за результатами інвентаризації.
5. Оцінка статей здійснюється відповідно до положень національних облікових стандартів.

### Структура балансу за П(С)БО 2 та МСБО 1

Активна частина		Пасивна частина	
<i>П(С)БО 2</i>	<i>МСБО 1</i>	<i>П(С)БО 2</i>	<i>МСБО 1</i>
Актив	Актив	Пасив	Капітал і зобов'язання
1. Необоротні активи	1. Довгострокові активи	1. Власний капітал	1. Власний капітал
2. Оборотні активи	2. Коротко-строкові активи	2. Забезпечення наступних витрат та платежів	2. Довгострокові зобов'язання
3. Витрати майбутніх періодів		3. Довгострокові зобов'язання	3. Коротко-строкові зобов'язання
		4. Поточні зобов'язання	
		5. Доходи майбутніх періодів	
Активи = Власний капітал + Зобов'язання			

## Звіт про фінансові результати

*Звіт про фінансові результати* – це звіт про доходи, витрати і фінансові результати діяльності підприємства. Зміст і форма звіту про фінансові результати, а також загальні вимоги до розкриття його статей регламентуються Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати». У звіті про фінансові результати зіставляються доходи і витрати від здійснення різних видів діяльності підприємства, – операційної, фінансової та інвестиційної.

## Лабораторна робота 12

### МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИБОРУ ІНСТРУМЕНТАРІЮ РОЗРАХУНКУ ЕФЕКТИВНОСТІ (2 год)

**Мета:** здійснювати оптимальний вибір для розрахунку ефективності діяльності організації.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### Порядок проведення заняття

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Опрацювання прикладу розрахунку показників рентабельності, розв'язання задач, обговорення їх виконання.

#### Питання для контролю засвоєння теоретичних знань

1. Аналіз фінансового стану організації.
2. Методи розрахунку основних фінансових коефіцієнтів.
3. Аналіз виробничо-господарської діяльності організації.
4. Основні напрямки оперативної діагностики персоналу.
5. Методи оцінки ринкової вартості організації.

#### Приклад розрахунку показників рентабельності

**Вихідні дані:** Середньорічна вартість основних виробничих фондів – 145 тис. грн і нормованих оборотних засобів – 20,5 тис. грн. Інші дані наведено у табл. 1.

Таблиця 1

Асортимент	Річний обсяг реалізації, т	Повна собівартість, * грн	Відпускна ціна, * грн	Вага виробу, кг
Хліб пшеничний	70	0,63	0,75	0,9
Хліб житній	62	0,49	0,55	1,0
Батон	35	0,53	0,50	0,5
Булка	10	0,23	0,30	0,2

\* ціни умовні.

#### Розв'язання:

Рентабельність окремих виробів обчислюємо за формулою:

$$P_i = \frac{Ц_i - C_i}{C_i} \times 100\%$$

*Рентабельність виробу «хліб пшеничний»:*

$$P_i = \frac{0,75 - 0,63}{0,63} \times 100\% = 19,04\%$$

*Рентабельність виробу «хліб житній»:*

$$P_i = \frac{0,55 - 0,49}{0,49} \times 100\% = 12,24\%$$

*Рентабельність виробу «батон»:*

$$P_i = \frac{0,50 - 0,43}{0,43} \times 100\% = 16,28\%$$

*Рентабельність виробу «булка»:*

$$P_i = \frac{0,30 - 0,23}{0,23} \times 100\% = 30,43\%$$

Для обчислення рентабельності продукції пекарні слід розрахувати виручку від реалізації продукції ( $V_p$ ) і собівартість реалізованої продукції ( $C_p$ ):

$$V_p = 0,75 \times 70000(0,9 + 0,55 \times 62000 + 0,50 \times 35000)0,50 + 0,3 \times 10000)0,2 = 0,75 \times 77777,78 + 0,55 \times 62000 + 0,5 \times 70000 + 0,3 \times 50000 = 142\,433,33 \text{ (грн.)}$$

*Прибуток від реалізації продукції:*

$$Pr = V_p - C_p = 142433,33 - 120980,0 = 21453,33 \text{ (грн.)}$$

*Рентабельність продукції:*

$$P_n = \frac{21453,33}{120980,0} \times 100\% = 17,73\%$$

*Загальна рентабельність виробництва:*

$$P_{вф} = \frac{21453,33}{145000 + 20500} \times 100\% = 12,96\%$$



## *Розв'язання задач*

**Задача 1.** Акціонерне товариство досягло таких результатів своєї виробничо-господарської діяльності за рік:

- обсяг продажу продукції 100000 штук
- продажна ціна одиниці продукції 100 грн.
- змінні витрати на весь обсяг продукції 3000000 грн.
- постійні витрати 5000000 грн.

Проте кон'юнктура ринку вимагає від акціонерного товариства знизити продажну ціну зі 100 грн до 80 грн за одиницю продукції, аби залишитися на ньому. Визначити необхідний обсяг продажу продукції, який спроможний забезпечити обсяг виробництва продукції без збитків.

**Завдання:** визначити величину прибутків, що досягнуто в попередньому році від реалізації продукції, а також обсяг виробництва, який би забезпечував отримання цього прибутку.

**Задача 2.** У розрахунковому році підприємство буде мати наступні показники діяльності:

- виручка від реалізації продукції 800 тис. грн;
- оптова ціна одиниці продукції 5 грн;
- виробнича потужність 200 тис. шт.;
- матеріальні витрати 200 тис. грн;
- витрати на оплату праці виробничих робітників з нарахуваннями 150 тис. грн;
- амортизаційні відрахування 180 тис. грн;
- невиробничі витрати 70 тис. грн;
- чисельність персоналу 40 чол.;
- середньорічна вартість основних виробничих фондів 1250 тис. грн;
- оборотні фонди 200 тис. грн;
- фонди обігу 150 тис. грн;
- середньорічна вартість нематеріальних активів підприємства 100 тис. грн;
- ПДВ 20 %;
- податок на прибуток 20 %.

**Завдання:** визначити обсяг виробництва продукції, який забезпечив би чисту рентабельність продукції на 10 % вищу, ніж у

розрахунковому році. На основі даних визначити показники оборотності оборотних засобів, рентабельність виробництва, чисту рентабельність капіталу підприємства, коефіцієнт використання потужності підприємства.

**Задача 3.** За звітний період фірма досягла наступних фінансово-економічних показників своєї діяльності, тисяч гривень:

- прямі матеріальні витрати – 12400;
- інші матеріальні витрати – 2200;
- витрати на оплату праці – 2800;
- амортизація основного капіталу – 800;
- витрати на виплату відсотків – 600;
- виручка від реалізації продукції – 25000;
- вартість устаткування – 1700;
- середньорічні товарні запаси – 4000;
- дебіторська заборгованість – 3900;
- грошові кошти – 300;
- власний капітал – 5400;
- кредиторська заборгованість – 4500;
- податок на додану вартість – 20 %;
- податок на прибуток – 10 %.

**Завдання:** скласти річний звіт про прибуток підприємства та обчислити такі показники, як рентабельність власного капіталу і виробництва та показники оборотності обігових коштів.

**Задача 4.** У звітному році обсяг реалізованої продукції становив 12 млн.грн., рівень рентабельності продукції та основного капіталу досяг відповідно 20 і 16 %.

**Завдання:** визначити:

- 1) рівень рентабельності продукції в наступному за звітним році, який дозволив би одержати додатково 800 тис.грн. прибутку.
- 2) обсяг реалізації продукції, необхідний для досягнення рентабельності основного капіталу 22 %.
- 3) абсолютну величину скорочення витрат задля забезпечення 24-відсоткового рівня рентабельності продукції.

**Задача 5.** Виробниче підприємство досягнуло наступних показників своєї господарської діяльності:

- обсяг реалізованої продукції – 250 т;
- продажна ціна однієї тони – 1800 грн;

- рівень рентабельності продукції – 25 %;
- рентабельність основного капіталу – 30 %;
- рентабельність оборотного капіталу – 15 %.

У розрахунковому році передбачається:

1) Збільшити обсяг реалізованої продукції і середньорічну вартість основних фондів відповідно на 12 % та 5 %;

2) Зменшити валові витрати на виготовлення і реалізацію 1 т продукції та оборотні засоби відповідно на 10 % та 3 %.

**Завдання:** визначити рівень рентабельності продукції у звітному та розрахунковому роках; рентабельність виробництва; рентабельність капіталу у звітному та розрахунковому році; рентабельність основних фондів підприємства.

### **Лабораторна робота 13**

#### **ЕКОНОМІЧНИЙ ЕФЕКТ І ПИТАННЯ ЦІНОУТВОРЕННЯ. ПОКАЗНИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ (2 год)**

**Мета:** розраховувати показники економічної ефективності з метою обґрунтування змін у політиці ціноутворення організації.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Розв'язання задач, обговорення їх виконання.

#### **Питання для контролю засвоєння теоретичних знань**

1. Економічний ефект та ефективність.
2. Зв'язок ефективності з ціноутворенням.
3. Методи розрахунку показників економічної ефективності.

#### **Розв'язання задач**

**Задача 1.** Річний економічний ефект від виробництва і використання нового силового трансформатора становить 3500 грн. Установлена базова продажна ціна цього виробу дорівнює 11500 грн, у тому числі нормативний прибуток у ціні – 1800 грн. Шкалу диференціації надбавок залежно від питомої ефективності нових видів продукції наведено в табл. 2.

**Завдання:** користуючись вихідною інформацією, визначити:

- 1) економічний ефект від виробництва і використання нового силового трансформатора в розрахунку на одну гривню його продажної ціни;
- 2) абсолютну та відносну величину надбавки до базової продажної ціни.

Таблиця 1

**Шкала для встановлення надбавки до базової продажної ціни нових виробів залежно від рівня їх якості**

Співвідношення економічного ефекту і базової продажної ціни, %	Розмір надбавки до продажної ціни, % до нормативного прибутку за	
	досягнення мінімальної межі інтервалу	кожну одиницю всередині інтервалу
15 – 35	50	0,20
36 – 55	54	0,25
56 – 75	59	0,30
76 – 95	65	0,35
96 – 115	72	0,45
116 – 135	81	0,60
136 – 155	93	0,75
156 – 175	108	0,85
Понад 175	125	—

**Задача 2.** Підготовлений до серійного виробництва новий виріб А може виготовлятися на кількох промислових підприємствах. Валові витрати на виробництво (собівартість) нового виробу на окремих підприємствах представлено в табл. 1. Прийнятна для підприємств-продуцентів норма рентабельності нового виробу дорівнює 17 %.

**Завдання:** На підставі наведених вихідних показників розрахувати:

- 1) середньозважені валові витрати на виробництво нового виробу на можливих підприємствах-продуцентах;
- 2) проектну величину продажної ціни нового виробу.

Таблиця 2

**Складові елементи валових витрат на виробництво нового  
виробу на окремих підприємствах**

Група калькуляційних статей витрат	Підприємство			
	1	2	3	4
Прямі матеріальні витрати, грн.	176,50	175,50	177,0	180,0
Заробітна плата виробничих робітників з відрахуваннями на соціальне страхування, грн.	108,50	103,75	105,0	112,5
Посередні (непрямі) виробничі витрати, грн.	388,75	385,00	386,5	395,0
Позавиробничі витрати, грн.	26,25	28,75	27,5	26,5
Максимально можливий річний випуск виробів, шт.	6000	8000	7200	1800

**Задача 3.** Конструкторське бюро верстатобудівного об'єднання одержало технічне завдання на розробку нової моделі токарно-гвинто-різного верстата з програмним управлінням. У технічному завданні зазначено, що нова модель верстата має бути продуктивнішою за замінювану модель в 1,4 раза, а строк його служби потрібно збільшити з 8 до 10 років. Це зумовить зниження щорічних експлуатаційних витрат у споживачів приблизно на 400 грн. Продажна ціна базової моделі верстата становить 24000 грн.

Попередні розрахунки з використанням методу питомих показників дозволяють зробити застереження про те, що матеріальні витрати на вироблення нової моделі верстата не повинні перевищувати 20400 грн, а заробітна плата основних робітників, яка обчислена за трудомісткістю виробництва нової продукції, – 2180 грн. При цьому загальновиробничі і загальногосподарські витрати підприємства протягом кількох останніх років у середньому дорівнювали відповідно 130 і 80 % від основної заробітної плати, а позавиробничі витрати – 2 % від виробничої собівартості. Норма рентабельності (прибутковості) по даній групі продукції за існуючих умов господарювання складає 14 % від повної собівартості нового виробу.

**Завдання:** на підставі наведених даних:

- 1) обчислити прогнозну (очікувану) собівартість нової моделі верстата;
- 2) розрахувати величину граничної ціни нової моделі верстата;

3) визначити коефіцієнт відносного здешевлення виробництва нової моделі верстата з нормативним його значенням, установленим на рівні 0,85, задля перевірки економічної обґрунтованості граничної ціни на новий виріб.

**Задача 4.** Відкрите акціонерне товариство виготовляє певну номенклатуру наукових і побутових приладів, у тому числі рефрактометри ручні та холодильники-бари. Окремі елементи витрат на вироблення одиниці виробів наведено в табл. 3. Нормативний прибуток становить 10,8 % від повної собівартості одиниці продукції, а податок на додану вартість – 20 % від оптової ціни за одиницю товару.

**Завдання:** визначити відпускну ціну за рефрактометр ручний і холодильник-бар.

Таблиця 3

**Елементи витрат на виробництво одиниці рефрактометрів ручних і холодильників-барів у VAT**

Статті калькуляції	Одиниця вимірювання	Рефрактометр ручний	Холодильник-бар
Сировина та матеріали	грн.	16,31	35,43
Покупні комплектувальні вироби і напівфабрикати	грн.	58,64	78,88
Основна заробітна плата	грн.	5,73	15,00
Додаткова заробітна плата	%	11,0	11,0
Відрахування на соціальне страхування	%	37,0	37,0
Витрати на утримання та експлуатацію устаткування	%	250,0	250,0
Цехові витрати	%	200,0	200,0
Загальнозаводські витрати	%	540,0	540,0
Інші виробничі витрати	грн.	3,07	4,10
Позавиробничі витрати	%	0,9	0,9

**Задача 5.** Підприємство виготовило і реалізувало в базовому році 2000 шт. виробів одного виду. Ціна реалізації одиниці виробу становить 30 грн, а повна собівартість його виробництва та продажу – 28 грн. Співвідношення змінних і постійних витрат на виробництво продукції дорівнює 60 і 40 %.

Дослідження ринку показали, що якщо знизити ціну одного виробу на 1 грн, тобто з 30 до 29 грн, то обсяг продажу продукції може бути збільшений на 10 %. Виробничі потужності

підприємства уможливають відповідне збільшення обсягу виробництва продукції.

**Завдання:** прийняти рішення щодо доцільності зниження продажної ціни виготовлюваного виробу.

## **Лабораторна робота 14**

### **ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ МЕТОДІВ КІЛЬКІСНОЇ ОЦІНКИ РИЗИКУ (2 год)**

**Мета:** оцінювати ризик здійснення господарської діяльності на основі застосування статистичного методу.

**Матеріали та устаткування:** ПК, додаткові навчально-методичні матеріали.

#### **Порядок проведення заняття**

1. Перевірка засвоєння теоретичних знань.
2. Виконання завдань та їх обговорення.

#### **Питання для контролю засвоєння теоретичних знань**

1. Поняття невизначеності і ризику.
2. Підходи до аналізу ризику.
3. Імовірнісний та факторний аналіз ризику.

#### **Завдання для виконання**

**Завдання 1.** Навести приклади ситуацій для застосування таких методів оцінки економічного ризику, як:

- статистичний метод;
- метод доцільності затрат;
- метод експертних оцінок;
- аналітичний метод;
- метод аналогів.

**Завдання 2.** Дати характеристику статистичного методу оцінки ризику та навести основні його показники. Обґрунтувати переваги та недоліки цього методу.

**Завдання 3.** Дати характеристику методу доцільності затрат при визначенні потенційних зон ризику. Навести узагальнені фактори ризику за якими він оцінюється. Обґрунтувати переваги та недоліки цього методу.

**Завдання 3.** Дати характеристику та обґрунтувати основну ідею застосування методу експертного оцінювання ризику. Обґрунтувати переваги та недоліки цього методу.

**Завдання 4.** Дати характеристику та обґрунтувати основну ідею застосування аналітичного методу оцінки ризику. Обґрунтувати переваги та недоліки цього методу.

**Завдання 5.** Обґрунтувати доцільність та навести приклади створення інформаційної бази, на підставі дослідження якої роблять узагальнення і приймаються рішення щодо вибору методу аналізу ризику.



## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Верхоглядова Н. І.* Економіка підприємства : [навч. посібник] / Н. І. Верхоглядова, Д. М. Ядранський, Н. А. Іваннікова. – К. : Професіонал, 2008. – 384 с.
2. *Гальчинський А. С.* Основи економічних знань : [навч. посібник] / А. С. Гальчинський, П. С. Єщенко, Ю. І. Палкін. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 2002. – 543 с.
3. *Гетьман О. О.* Економіка підприємства : [навч. посібник] / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге вид. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.
4. *Економіка підприємства (в питаннях і відповідях) :* [навч. посібник] / [Цигилик І. І., Бирик Я. Р., Ємбрик М. Я., Паращич В. Ф.]. – К. : ЦУЛ, 2006. – 216 с.
5. *Економіка підприємства :* [навч. посібник] / за ред. А. В. Шегди. – К. : Знання, 2005. – 431 с.
6. *Економіка підприємства :* [підручник] / [Й. М. Петрович, А. Ф. Кіт, В. В. Кулішов та ін.] ; за заг. ред. Й. М. Петровича. – 2-ге вид., стереотип. – Львів : Магнолія, – 2010. – 680 с.
7. *Економіка підприємства :* [підручник] / Г. О. Швиданенко, В. Г. Васильков, Н. П. Гончарова та ін.; за заг. ред. Г. О. Швиданенко. – К. : КНЕУ, 2009. – 598 с.
8. *Економіка та організація виробництва :* [підручник] / за ред. В. Г. Герасимчука, А. Е. Розенплентера. – К. : Знання, 2007. – 680 с.
9. *Економічний аналіз і діагностика стану сучасного підприємства :* [навч. посібник] / Т. Д. Костенко, Є. О. Підгора, В. С. Рижиков та ін. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 400 с.
10. *Іванілов О. С.* Економіка підприємства : [підручник] / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
11. *Кулішов В. В.* Економіка підприємства: теорія і практика : [навч. посібник] / В. В. Кулішов. – 2-ге вид., перер. і доп. – Львів : Магнолія, 2009. – 205 с.
12. *Макаровська Т. П.* Практикум з економіки підприємства : [навч. посібник] / Т. П. Макаровська. – К. : МАУП, 2007. – 181 с.
13. *Малів З. О.* Економіка підприємства : [навч. посібник] / З. О. Малів, І. М. Луцький. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Знання, 2006 – 580 с.
14. *Міценко Н. Г.* Економіка підприємства: теорія і практикум / Н. Г. Міценко, І. А. Маринич, О. І. Ященко. – Львів : Вид-во «Прогрес», 2008. – 194 с.
15. *Онисько С. М.* Податкова система : [підручник] / С. М. Онисько, І. М. Тофан, О. В. Грицина. – 3-ге вид., випр. і доп. ; за заг. ред. С. М. Онисько. – Львів : Магнолія, 2009. – 336 с.

16. *Савицька Г. В.* Економічний аналіз діяльності підприємства : [навч. посібник] / Г. В. Савицька. – К. : Знання, 2005. – 654 с.
17. *Семенов Г. А.* Економіка підприємства : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Г. А. Семенов, М. О. Панкова, А. Г. Семенов. – 2-ге вид., перероб. та допов. – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 324 с.
18. *Семернікова І. О.* Економіка підприємства : [навч. посібник] / І. О. Семернікова, Н. В. Мешкова-Кравченко. – К. : Кондор, 2009. – 311 с.
19. *Теорія бухгалтерського обліку* : [навч. посібник] / Г. О. Партин, А. Г. Загородній, М. В. Корягін та ін.]. – 2-ге вид. стереотип. – Львів : Магнолія, 2009. – 240 с.

### **Список додаткової літератури для самостійного опрацювання**

20. *Балдин К. В.* Риск-менеджмент : [учеб. пособие] / К. В. Балдин. – М. : Эксмо, 2006. – 368 с.
21. *Бутенко Н. В.* Маркетинг : [підручник] / Н. В. Бутенко. – К. : Атіка, 2006. – 300 с.
22. *Верхоглядова Н. І.* Бухгалтерський фінансовий облік: теорія та практика : [навч.-практ посібник] / Н. І. Верхоглядова, В. П. Шило, С. Б. Ільїна. – К. : Центр учбової літератури, 2010. – 536 с.
23. *Дідківський М. І.* Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : [навч. посібник] / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 462 с.
24. *Зовнішньоекономічна діяльність підприємств* : [навч. посібник] / за ред. Ю. Г. Козака, Н. С. Логвінової, І. Ю. Сіваченка. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 792 с.
25. *Зюкова І. О.* Технології маркетингових досліджень / І. О. Зюкова. – Львів : Магнолія, 2010. – 386 с.
26. *Корж М. В.* Маркетинг : [навч. посібник] / М. В. Корж. – К. : ЦУЛ, 2008. – 344 с.
27. *Пінішко В. С.* Ціно- і тарифотворення : [навч. посібник] / В. С. Пінішко. – Львів : Магнолія, 2009. – 292 с.
28. *Пінішко В. С.* Ціно- і тарифотворення у питаннях і відповідях : [навч. посібник] / В. С. Пінішко, О. В. Рудницька. – Львів : Магнолія, 2011. – 212 с.
29. *Риск-менеджмент інновацій* : [монографія] / Т. А. Васильєва, О. Н. Диденко, А. А. Епифанов и др. ] – Сумы : Деловые перспективы, 2005. – 260 с.
30. *Стельмащук А. М.* Бухгалтерський облік : [навч. посібник] / А. М. Стельмащук, П. С. Смоленюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007 – 528 с.

31. *Тимашов О. О.* Інформаційні системи в менеджменті : [навч.-метод. комплекс] / О. О. Тимашов, В. В. Іванов. – К. : КСУ, 2006. – 30 с.
32. *Ткаченко І. Т.* Звітність бюджетних установ : [навч. посібник] / І. Т. Ткаченко. – 2-ге вид., допов. і перероб. – К. : КНЕУ, 2005. – 548 с.
33. *Україна у вимірі економіки знань* / В. М. Геєць, В. П. Александрова, Ю. М. Бажал та ін.] ; за ред. В. М. Геєця. – К. : Основа, 2006. – 592 с.
34. *Уэйл П.* Управление ИТ: опыт компаний-лидеров. Как информационные технологии помогают достигать превосходных результатов / П. Уэйл, Д. У. Росс ; пер. с англ. Ю. Бахматова, Н. Пирожкова, А. Севастьянова и др. – М. : Альпина бизнес Букс, 2005. – 293 с.

*Навчальне видання*

## ЕКОНОМІКА ОРГАНІЗАЦІЇ

Методичні рекомендації  
до виконання лабораторних робіт  
та самостійної роботи для студентів  
спеціальності 8.18010018  
«Адміністративний менеджмент»

Укладачі: БАРАНОВСЬКА Ірина Вікторівна  
ЧАЙКА Наталія Григорівна  
ЮДКА Валентина Михайлівна

В авторській редакції

Технічний редактор *А. І. Лавринович*  
Комп'ютерна верстка *Н. С. Ахроменко*

Підп. до друку 20.11.2015. Формат 60x84/16. Папір офс.  
Офс. друк. Ум. друк. арк. 3,49. Обл.-вид. арк. 3,75.  
Тираж 100 пр. Замовлення № 214-1.

Видавець і виготівник  
Національний авіаційний університет  
03680. Київ-58, проспект Космонавта Комарова, 1

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 977 від 05.07.2002